

A KÖZSÉGI PÁSZTOR ÉS A FALUKÖZÖSSÉG KAPCSOLATA A TOLNA MEGYEI TEVELEN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Tanulmányom egy évtizedekkel ezelőtti gyűjtéséből közöl részleteket. Egy több generációs pásztorcsalád,¹ Marosi Mihály gyermekeinek visszaemlékezéseit tartalmazza az 1920-tól Tevelen eltöltött tizenhét évről, amelyekből fel-felvillannak részletek az 1920-as, 30-as évekbeli hétköznapjaikból, egy 95%-ban Duna-menti sváb falu életéből, és a község alkalmazásában lévő pásztorcsaláddal való kapcsolatáról.² Ez az írás őrizze azok emlékezetét, akik annak idején bizalmukba fogadtak, és magnetofonra mondták visszaemlékezéseiket, melyek Tevel község történelmének elválaszthatatlan részét képezik.

A helyszín: Tevel

Tevel ősi település, már a neolitikumból található régészeti leletek. A honfoglalást követően egy fejedelmi törzs szállásterülete volt, amit neve is igazol, hiszen Tevel Árpád fejedelem Tarhos fiától való unokájától származik. Az okleveles források 1193-ban említik, egy III. Béla királytól származó oklevélben, amelyben a király megerősíti a keresztéseket az édesanyja által nekik adományozott birtokukban. A török hódoltság alatt teljesen elnéptelenedett, majd a felszabadító háborúk után a települést 1701-ben I. Lipót magyar király Monaszterly János vajdának adományozta. Abban az időben a falut főleg pásztorokkal foglalkozó rácok lakták, egy részük a Rákóczi-szabadságharc alatt elvándorolt.

A település a szatmári béke után Jobaházi Döry László kezére került, aki a Német-római Birodalom délnyugati részéből (Biberach és Breisgau vidékéről, valamint a mai Baden–Württemberg tartomány területéről) próbált telepéseket csalogatni az üres faluba. Ez az első telepítési kísérlet (1712) nem járt sikerrel, mivel az első hullám visszatért Németországba, a második pedig részben más földesúr birtokára költözött a kedvezőbb feltételek miatt. A falut végül sikerült betelepíteni délnyugat-németországi telepésekkel, és a 18. század második felére sokat gyarapodott. 2242 fős lélekszámával (amelyhez a szomszédos Kovácsi is hozzátartozott) Tevel a Völgyseg második legnépesebb te-

¹ A Marosi családdal részletesen foglalkozom *Generációs vizsgálatok egy juhászdinasztián belül* című egyetemi szakdolgozatomban (TOMISA, 1980).

² Dolgozatom anyagát 1972–73-ban Niklán, Faddon, Baranyajenőn, Gyümölcsény-pusztán, Bakópusztán végzett gyűjtéseimből merítettem, amelyek kéziratban megtalálhatók a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában P-287/74. ifj. szám alatt. A több száz oldalas kézirat jelentős része megjelent a *Documentatio Epica*/2. (Sorozatszerkesztő: MAGYAR Zoltán) sorozatában: TOMISA, 2019. Az itt közölt, Tevel községgel kapcsolatos részleteket az Etnológiai Archívum kéziratából válogattam.

lepülésévé vált (WEIDLEIN, 1937, 18–21.; SZENYÉRI, 1998, 262.). A 18. század végén, 1797-ben épült meg mai római katolikus temploma is. A lakosság szinte teljes mértékben német volt, mellettük lakott a faluban néhány zsidó család is, akik úgyszintén felépítették temetőjüket és zsinagógájukat.

A 19. század elejére a falu már szűkebb környékének ipari és kereskedelmi központja volt: sörfőzdével és több malommal is rendelkezett. Fejlődésének csúcspontját az 1841-es év jelentette, amikor mezővárossá nyilvánították, és ezzel évente 3 vásárt tarthatott. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharcot követően gazdasága is hanyatlott. A kiegyezés után pedig a községet elkerülték a fontosabb utak és a vasút. Sorsát az 1871-es közigazgatási törvény pecsételte meg, amely eltörölte mezővárosi rangját, így Tevel innentől kezdve nagyközség lett (EPPÉL, 1988, 257–373.).

Az első világháború 75 halottat követelt a falutól, és a háború végével elkezdődött a 20. század a falu számára is. A két világháború között (főleg a trianoni békediktátum okozta sokk miatt) felerősödtek a magyárosítási törekvések, ami leginkább a nemzetiségi oktatás lehetőségeinek szűkítésében és az erőltetett névmagyarosításokban mutatkozott meg. Az asszimilációs törekvések öntudatosabbá tették a hazai német szervezeteket, ám a Harmadik Birodalom megalakulása a hazai németiségben is érezte hatását. 1938-ban megalakult a Magyarországi Németek Népi Szövetsége (Volksbund der Deutschen in Ungarn). A szervezet jobban meg tudta szólítani a hazai németiséget, mint más német szervezetek. A második világháború kitörése után egyre nehezebbé vált Tevel lakosságának élete a jegyrendszer, a megszorítások, majd a sorozások (később kényszersorozások), ezáltal a családfenntartók hiánya miatt. A Vörös Hadsereg 1944 novemberében jelent meg a községben, és még ebben az évben megkezdődött a lakosság Szovjetunióba való kényszermunkára hurcolása. A *málenkij robot* összesen 220 embert érintett, közülük 38 meghalt. A 230 besorozott férfi közül 158 soha nem tért haza, a 13 fő deportált zsidó lakosból pedig senki sem. 1945 tavaszán megkezdődött a német lakosság kitelepítése: először a volt volksbundistáknak, majd 3 év múlva az 1941-es népszámláláskor magukat németnek valló lakosoknak kellett elhagyniuk a falut – ez az akkor mintegy 2500 fős lakosság 4/5 részét jelentette. A lengyeli Apponyi-kastélyba internált, majd kitelepített németek házaiban a Bácskából menekült bukovinai székelyeket és a csehszlovák–magyar lakosságcsere keretében Felvidékről kitelepített magyarokat helyezték el (SZENYÉRI, 1998, 261–277.; AMENT-KOVÁCS, 2019, 150–153.).

A Marosi család és a teveliek kapcsolata

Marosi Ferenc beszélgetéseink során egy alkalommal tömören így foglalta össze a falusi juhászélet lényegét: „A falusi juhászlat nehéz vót, mer maszkek vótunk, meg szolgáltunk is.” (TOMISA, 2019, 11.) A szolgálathoz hozzá tartozott valamennyi földbérlet – esetünkben 1 katasztrális hold –, 20 mázsa gabona és 100 darab birka is. Ha valaki elszegődött községi juhásznak, megvolt a biztos megélhetése, és saját birkaállományának is jutott a községi legelőből. Ha nem akarták közösen tartani a birkaállományt, a falu segítségével bérelhettek legelőt máshol, amelyhez az anyagiakat a falu biztosított.

ta. A család egyik fele a falu birkáit őrizte, míg más családtagok a családi tulajdonnal foglalkozhattak. Nyáron hajnali négykor kezdték a kihajtást, ősszel és tavasszal öt és hat óra között. Nyaranta az éjszakákat is kint töltötték, csak hétvégére hajtottak haza. Az elletés – kint a határban – augusztusban kezdődött, és decemberig tartott. A nyírásnak nem volt szabott ideje, a gazdától függött, mikor kezdték, s az is előfordult, hogy a gazda maga nyírta meg az állományát. Az elhullott állatok megnyúzása viszont hozzátartozott a pásztor munkájához, és ezt külön fizették. A jószág azonosítására billogokat használtak, amelyen rajta volt a házszám, a birka fülén lévő, bicskával készített jelek száma pedig az állat éveinek megszámlálására is szolgált.

Míg az állatok őrzése, elletése, a nehéz kinti munka inkább a férfiak munkakörébe tartozott, addig az asszonyok a háztartásban és a ház körüli munkákban tevékenykedtek. A visszaemlékezések tükrében azt látjuk, hogy Tevel község befogadta és megbecsülte a Marosi családot. Minden közösségi alkalomra hivatalosak voltak, disznóvágás, farsangi bál, templombúcsú, lakodalom nem eshetett meg nélkülük. A lányok ugyanolyan sváb ruhában jártak, mint a többiek. Igyekeztek megtanulni a sváb nyelvjárást, különösen az asszonyok nyelvtudása – és emlékezete – bámulatra méltó. A megszépítő emlékek azonban nem feledtették el azt sem, hogy jóllehet a falu közepén lévő pásztorházban laktak, és részesei voltak a község életének, mégis távolságot tartottak egymástól, amely az élet különböző területein is megnyilvánult. Így például a juhászok általában a „sváb”, vagy a „paraszt” kifejezést használták a helybeliekre. Az etnikai elkülönülés megmutatkozott az iskolában is, amikor az egyik pásztorlányról kiderült, hogy nem tud németül, és a családfő megüzente a tanítónak, hogy az ő lányát magyarul tanítsa: „Édesapám megüzente: mond meg a tanítónak, hogy téged magyarul tanítson, mert te magyar lány vagy.” A másik éles választóvonal a házassodásnál húzódott. A fiúk általában pásztorcsaládból hoztak feleséget, és a lányok is pásztorokhoz mentek férjhez. Marosi Erzsébet egyenesen visszautasította az egyik helybeli legény udvarlását azzal, hogy ő csak juhászhoz megy férjhez.

Összefoglalva, ezen töredékes vallomások egyaránt igazolják Paládi-Kovács Attila megállapítását, miszerint a pásztorok ugyan jog szerint nem különültek el a parasztságtól, mégis megőrizték különállásukat (PALÁDI-KOVÁCS, 2000, 117–137.).

Visszaemlékezések

Marosi Ferenc (gyűjtés: 1972)

Elszegődés Tevelre

„A nagybácsim persze gyött[jött], mondja, sógorom azt mondja, menj el Tevelre, most rúgták ki a juhászt, mer csinyt csinált. Azt mondja, az megy Kismórágyra, most ott nincs juhász. Azt mondja magát ott megfogadik, mese nincsen.

Hát azt mondja, én se jártam Tevelen, azt a lukat még nem jártam.

Ráugrol a számárra, – aztán hát nem vót messzire – tizenhét-tizennyóc kilométerre Tabód pusztátul.

Elmegy, aztán mindjárt az öreg sváb bíróval meg is egyeztek, puszi barátok is lettek, mer egy üdösek vótak apámmal (a bíró). Az is hatvan éves vót, meg apám is hatvan éves. Hát oszt' megegyeztek egyből. Azt mondja: »Nem bánom én akármennyi birkád van« – mert a sváb az tegezte egyik a másikat, meg hát űk együdösek vótak. Egyből űk hát megitták a pertut, oszt jól van. – Azt mondja: »Ilyen juhászt keresek«. Mer az nem tud lopni, nem tud csalni, itt van mit megfogni. »Nem bánom« azt mondja, Miskánk, hogy ha százötven darab birkád van. Itten tudok fogni. Hanem ami juhászom vót, eladott vagy száz darab birkát, elmulatott.³ Itt nem tudtam fogni semmit se. Mer a feleségít minek hozzam vissza? ...zárassam le? Azt mondja: »egye fene, hát most már ez megtörtént.« Tehát így megegyeztek száz darab birkatartásba, édesapám megegyezett. A község nem tartotta télire, nekünk köllött gondoskodni a száz darab birkának a szénárul satöbbi. De űk a nyári legelőt biztosították. Tizenegy és fél évig [valójában tizenhét évig – T. I.] szolgáltunk Tevelen, mint falusi juhász, de nagyon jó helyünk vót. Rengeteget kellett kinn tanyázni, pár évre aztán csináltak kint hodályt. Mer hát nem ment az másképp ugye, mer egy ötszáz numerás község⁴ az legalábbis négy kilométer hosszú vót, itt juhászt nem kaptak. ...Oszt akkor építettek egy hodályt” (Közli: TOMISA, 2019, 44–45.).

A községi pásztor bérezése és kötelezettségei

„Az odahazai élet hát az jó vót. Mer nálunk szükség nem vót semmiből se. Mink azér' dógoztunk. Nekünk meg vót két háromszáz darab birkánk, meg szolgáltunk is. Ebbe' ugye az egyik tétel a maszek, a másik meg a szolgálat. Az apánk, meg mink gyerekek ugye. Nekünk ha kellett hat darab hizó, akkor hatot vágtunk ugye. Nekünk megvót a harminc-negyven mázsa buzánk is, amit megettünk ugye hát, hanem akkor még megették a malacok. Mer nálunk hiány nem vót. Mer' én egy évbe kerestem szaratással⁵ is husz-harminc mázsa buzát, ha kellett. De nekem nem kellett a buza, meg árpa, meg minden, hát a dísznóknak a hizlalásra. Mer nekem nem kellett több. Mer' az vót a divat, hogy – meg hát úgy izét az ember, öö... akkó' kifizette az a paraszt a... Hanem a paraszt is meg bírta enni a buzát abba az üdőbe ám! Inkább adta a buzát, mer a pénzt azt úgy fogta, hogy örület. Mer' nyóc-tíz pengő vót egy mázsa buza. Az magas pénz vót akkor! Mint ahogy máma háromszáz forint egy mázsa buza. Az éppen úgy, az a nyóc pengő, az éppen az vót...

Két lány vót. Oszt úgy neveltük, mint a kisbabát. Mink má' felnőttünk, há' a két lány az fiatal vót. Ezekkel mink nem sokat törődünk. Azt mondtuk az anyáknak, ezeknek vegye meg úgy azt a ruhát, meg minden, ami azoknak a gazdag sváboknak van. Hát pénzbü' nem vót hiány! He' mink dógoztunk ebbe', meg kerestünk is. Ugye kerestünk. A gyapjú meg vót a birkára, kiadtunk esetleg ezer pengőt. A többit meg haza hoztuk, mer' az ember mindent fogott. Mint máma is fog egy paraszt, mindent fog, hizlal, meg minden, ott is csak így vót. Tavasszal vettünk egy fejős tehenet csak a fejés dologra, minden. Meg az apánk igen szerette a túrót, meg mink is. Ott vót hat-hét gyerek ugye? Itt enni kellett ám! Azt a húst is megvinni, mer' osztán vágtunk öt hizót. Annál alább nem vágtunk, alább nem emlékszök.”

„...Nem vót [saját földjük], csak konvenciók föld. Egy kataszteri kukorica föld, aztán hat-száz vagy ötszáz [négy]szögöl krumpliföld. Meg odahaza háznál a kerti föld az meg vót. Kaposszekcsőn viszont. [A következő sváb falu, ahová Tevel után elszegődtek. – T. I.] Meg vót az a fám, nekünk nem kellett arrul gondoskodni. Az vót a gondom, hogy minden nap örözni. Itt szabadnap nem vót. Itt Újév, vagy Karácsony, ha jó vót az üdő, akkó' ment az em-

³ A Tolna és Baranya megyei német falvakban általában cigája birkát tartottak.

⁴ 2000 feletti lélekszámmal ebben az időben nagyközségnek számított.

⁵ A trágyát nem szekérral hordták fel, főleg a hegyes területekre, hanem a birkát ráhajtották, és addig ott tartózkodtak, amíg a lábán álló jószág kellőképpen meg nem trágyázta.

ber. Karácsonkó' nem hajtottam ki, Újévkó' nem hajtottam ki. Hát azelőtt meg vót nekem izé ujjévre, lejártam a falut. Nekem bérembe' vót. Hát énnékem annyi szalonnát adtak, meg lisztet, meg babot, meg minden, hogy nekem nem kellett vetni babot. Én arattam két-három zsák babot. Nekem nem kellett vetni, nem kellett, mer' ez kommciónba vót. Tehát minden háztól megkaptam azt a két három liter babot, meg két-három liter lisztet, meg osztán a két-három liter bort, meg fél ódalast, meg ki mit adott ugye? Hát ha én nem vágtam vóna egy malackát se, akkor is több húst ettem, mint a másik ember.

Hát gondoljad, hogyha én lejártam a falut farsangkor, akkor akkora kosár hús ottan; nem egy kosárral, hanem három kosárral, annyi, hogy örület hát mondok mit csináljunk mink evvel!

Ettük a húst és osztá' hát mink aztán nem spóruiltunk hát én aztán nem tudtam spóruilni. Hát hogy tudjak spóruilni! Hisz vót elég! Vót, hogy hetekig nem ettem otthon vacsorát. Parasztokná' ettem vacsorát.

Mer' ide híttak amoda híttak; hogy itt vagdalj, vagy ott vagdalj. Ezt megcsináltam: »Gyere be egyé' egy falatot meg így!«. Oszt odahaza én má' nem tudtam enni! Egy falat szalámit bekaptam vagy e' falat sonkát, vagy satóbbi. Mondom, nem ettem én odahaza!

Mondok hetekig nem ettem én otthon vacsorát. Mindig mérges vót édesanyám, hogy itt a vacsora! Hát mondok: »Nem kell édesanyám, hát nem kell! Ettem!« (Közlí: TOMISA, 2019, 58–60.)

Marosi Anna (gyűjtés: 1973)⁶

Gyermekévek: gyermekmunka, gyermekjátékok

„Jaj, az én édesapám? Ugye hát én vótam a hetedik gyerek, hát az éngem szeretett talán legjobban – mer én vótam a picí. Ugye hogy mikor ment este ugye hát, hogy segitt behajtani a faluba, akkor ugye mindig elment a bátyáim elé, mer azok vótak akkor má' jobban a segittótársak. Gyurink, Jóskánk, Ferink, akkor a Pistánk, az ugye a saját fókáná' [falkánál] vót, Miskánk, az meg hát nős vót. Akkor megfogta a kis kezemet, mentünk ki a faluvégre. Akkor ott találkoztunk, ugye má' hajtottak befelé, – má' akkor mi gyüttünk a foka elejín –, a házhó' kinek mennyi birkája vót, szépen beballagtak a birkák má'. Akkor mihozzánkig a pásztorház, mer a' vót majnem [majdnem] a falu közepe, onnan én má' akkor nem mentem tovább vele. Akkor má' csak ü ballagott. Én má' bementem akkó' az édesanyámhó'.

Kint is aludt vele?

Á, nem, úgy nem. Ugye édesapám akko' má' otthon aludt, má' akko' beteges vót.

De azért a vacsorát ki szokta vinni?

Ja, azt ki, az vót minden nap nyáron a munkám, hogy viszem ki a ... jelentkezek a vacsorávo'. Ki a tanyára ugye a kecsketejet hoztam haza, akkor fejtük a kecskéket, akkor a tejet mind haza hoztam. Az vasárnap szokott lenni, hogy a kis pajtás lányaim – ne egyedül menjek, nem szerettem egyedül menni vasárnap, – mondom: »gyertek velem lányok, ott kinn egyet jót játszunk«. Hát mentem minden vasárnap, ugye hogy hintáztunk, ott a kapukon, meg citorát kihoztuk a bátyámét, aztá' nagyon vertük! Táncultunk rája, ugrabugrándoztunk ott, hát szóva' nagyon jól összeszoktunk.

Nem nézték le magukat a helybeliek?

Hát nézze, akkor még kicsi vótam Tevelen... Az az utca, minhá [mint hát] mondjuk egy utcarész, amin vótak kicsik, azokka' pajtáskodtunk, uan [olyan]velem egy tájbéliekkel. Ugye hogy nem vótak azok se uan különössek.

⁶ Bognár Mihályné, Marosi Anna. Kaposszekcső (Baranya m.), 1973. Marosi Anna dél-dunántúli tájszólásából igyekeztem megőrizni néhány jellegzetességet (rövid magánhangzók, szóvégi mássalhangzók elhagyása stb.), a közölt szöveg értelmezhetőségét is szem előtt tartva. Lásd: EA-P297/74 ifj. (TOMISA, 1974, 19–29.)

Szoktunk rongybabázni.⁷ Jaj, azt a kis rongybabát! Hát avva' játszottunk: két botot összehattunk, keze-lába, fejét csináltunk, kis ruhát rá, aztán az vót a kis játékunk. Akko' plinckézni⁸ szoktunk, ugye hát sok gyerek vót ott, az körü' szoktunk játszani. Ugy hogy este mikor harangoztak má', akkor ugy kiabáltak haza bennünket. Annyira szoktunk játszani. Hát."

Iskolás évek

„Hát én iskolás vótam Tevelen, én akkor egy éves koromba' kerültem Tevelre, akkor ugye hat éves koromba' beadtak az iskolába. Hát tudja, hogy én milyen nagy bajba vótam! Német község vót ugye, németül ment minden.⁹ És hát én tudtam, én jobban tudtam németü', mint magyaru'. Akkor azt mondtam otthon édesapámnak, hát én nem nagyon szeretem ezt a németet. Nehéz is vót azt a németet tanulni. Azt mondja, te nem vagy német lány, azt mondja, mondd meg a tanítónak, téged magyaru' tanitsón! Hát akkor kerültem még csak bajba! Mer magyart is köletett [kellott] tanúni, meg németet is. Német ábécés könyvet is kaptam, meg magyart is. Oszt tanótam [tanultam] mind a kettőt. Osztán mikor a német óra lement, akkor külön kivitt arra a dobogóra, oszt akkor ott köllött neköm magyarul óvasni. Ráfáztam nem? Mer akko' még duplán köletött neköm tanóni. Aztán 'kor má' később azok is tanultak magyart, csak nem az első osztálba. (Mikor Szekcsőre [Kaposzsekső, Baranya m. – T. I.] kerülünk, ugye a hat elemi elvégeztem Tevelen, – hát itt is bajba' vótam, mer itt meg minden magyaru' ment. Én meg mindent németü' tanultam, hát most mi lesz énelem? Oda ment, hát az egész hittant! Végig az egész katekizmust magyarul köletött tanulni. Ugy hogy a többi az ismétlésbü' mindent tudott, én meg... németü' elmondtam vóna neki, de hát hiába mondtam vóna németü' – a tanítónak, nem értette meg. Na aztán vége lett ám ennek az ismétlő iskolának is!)

Nagyon szépen megvótunk ugye, hát főnevelték a hét gyereket, a nyócadik az meghalt. Én vótam a legkissebb. Hát azér osztán édessapám engemet nagyon szeretett. Szegény mikor meghalt is ugye az utolsó..., nagyon beteg vót, ugye hát én pászorúgattam [pászorolgattam] ugye a legtöbbet otthon.

Mibe halt meg az édesapja?

Vizibetegségbe, meg osztán orbáncba vót. Először orbáncba vót, ugye akkor gyütt a vizi-betegség, abba halt meg.

Ugye a bátyáim ezek kinn vótak a birkákná' kinn a tanyába. Amikor má' édesapám olyan beteg vót, hogy nahát ugye meghal, én kicsi vótam, csak a bátyáim, meg édesanyám... akkor azt mondta a Miskánknak édesanyám, gyere Miska aludj otthon, meghal, mi lesz? Ki segített? Akkor hát ugy halt meg, hogy hajnal lehetött, mer én nem vöttem észre, attu' féltek – a család –, hogy hát ha én fölbredek, amikor möghal! Akkor azt mondták, hogy én biztos hogy fősírom, mer én annyira tudok sírni. »Ugy köll megcsinálni, hogy ne is ébredjen fő.« Hát aztán mégis fölbredtem! Arra még nagyon emlékszek, hogy az asztal teli vót friss sütt kenyérral. Mer édesanyám akkor süttött kenyeret. Aztán mikor én megláttam, hogy édesapám otörtetik, én annyira sirtam, hogy hogy nagyon sirtam. Éngem nagyon bántott az, hogy nincs nekem édesapám. A kis pajtáslányaim – mint meséltem, mind elgyűttek a temetésre. Kedvetlen is

⁷ Vö. EPEL, 1988, 514–516. E helyen is szeretném megköszönni kollégámnak, Kovács Bencének tanácsait, és a szakirodalom eléréséhez nyújtott nagy segítségét.

⁸ Bigézés.

⁹ Az 1923-as nyelvrendelet a szülői értekezletekre bízta, hogy eldöntsék, az iskola vegyes tannyelvű legyen, vagy a németet csak tantárgyként tanítsák. Általában a hivatalos szervek igyekeztek a kétnyelvűséget megakadályozni. 1935-ben a módosított új rendelet a vegyes tannyelvű iskolákat helyezte előtérbe, de ezeket úgy alakították ki, hogy az addig létező csekély számú, teljesen német nyelvű iskolát szüntették meg, s inkább azok maradhettek meg eredeti formájukban, ahol a német csak egy volt a többi tantárgy közül. SZENYÉRI, 1998, 268.

vótam akkor má', ugy hogy a kislányok annyira mögsirattak éngömet, hát édesapámat. Aztán utána énnékem nem vót olyan kedvem, mint azelőtt, hogy játszottam vóna olyan vígan, hanem csak tudja mindig az vót, hogy át-átnéztem a temetőbe, hogy nekem nincs édesapám. Aztán mikor járt az üdö, fölnyöttem [felnöttem], akkor gyütt ez a sors, hogy a bátyám is ugye elvitt, meg mit tudom én, hát ugye az má' akkor nehezebb üdöszak."

A pásztorház belülről

„Hát egy szoba volt, meg egy fél konyha. Ugy vótunk, hogy majdnem tiszta ágy vót az egész ház, négy ágy meg egy olyan kis ágy vót. Én inkább édesanyámmal aludtam. Én azt szerettem. A másikon meg édesapám, meg ha egy férfi haza gyütt, hát annak is vót külön ágya. Akkor egy sublót vót, meg egy láda, egy nagy családi asztal a közepibe'. Aztá' ezt körü' ültük. Megtellett az asztal ugye körü' annyian vótunk. De nagyon jó vót, tudja nekem is három van, de ha csak egy van, nem szeretném, ha egy vóna. Mer ugye annyira nagy családhó' vagyok szokva. Aztán most is mikor így egyedülre maradtam, hát az nagyon rossz vót. A konyha ugye közös vót. A másik szoba a gulás [gulyás] családé, a' vót az én körösztyanyám. Ugye a bátyám felesége lett vóna, de nem tudott elgyünni, mer messzi laktak. Ugy ez került, hogy ez vitt el engem bérmáltatni.

Később se nézték le a pásztorlányokat?

Hát mink nem sokat törődünk vele. Hát azt mondhatom, hogy Tevelen ott nem néztek le. Ott azt mondhatom, hogy azok ulyan [olyan]... – mer én ippen ugy ötzöködtem tudja ott Tevelen is, az iskolába is, a többieknek is csak rongytarisznyájja vót, meg nekem is. Egynek se vót, mint máma, hogy aktatáska, hanem csak rongytarisznya. Tudja belefűztek egy zsinórt öö hát ezt mink is megkivántuk. Aztán nem néztek le bennünket. Hanem mikor Szekcsőre kerültünk – lettem ulyan tizenöt éves, tizenhat –, akkor ugye én nem mentem közibük. Nővérem az jobban ment. Mer az hát ugye szeretett csinosabban járni, én nem. Én sohase. Én mindig meghuzódtam magamat, hogy nekem jó' van. Akkor férhöl is kerültem, azután meg pláne nem.

Nem szoktak bálba járni?

Bálba?! Hát én nem. Vót[ak] ugye házibulik, az én bátyám tudott citorálni a Ferink, az citorált, az mindönt játszott, ugy hogy otthun aztán elszórakoztunk.

Aztán kik voltak még ott?

Hát a szomszédságok. Kis cselédlányok, akik a faluba vótunk kis cselédgyerekek. Aztán hát elszórakoztunk, mink bálba nem igen jártunk. A nővérem az jobban. A gyerekek között jobban elment erre. De azok is jobban velünk tartottak, mink nem mentünk kocsmába, Szekcső kocsmába, ha vót ulyan. Mink má akkó' kezdtünk moziba járni tudja Szekcsőn. Ezek a szegényebb sorsu gyerekek mink nagyon összetartottunk.

Hát akkor a farsangi bálók na még arrul! Mindön utcába mög vótak, mint most ugye, egy-egy osztály jár iskolába, az a lány tart össze. Tevelen nálunk ugy vótunk, még én kicsi vótam, hogy nem az[zal] az osztálytársammal, hanem az, [aki] az utcabeli. Lehet egy évve' üdösebb, egy évve' fiatalabb, ulyanokkal társalogtunk össze. ...ugy híták, hogy elmegyünk a bandába. Akkor tartottunk farsangi bált. Aztán vótak ulyan hozzánk való legények is. Vannak az utcába lányok, legények. Nyáron összefogva mentünk, összekapaszkodtunk, mögöttünk a sok legény, ugye hát nem nagy legények vótak, de mégis má' legények kísérték bennünket. Aztán végig énekültük azt az utcát, amihó' tartoztunk. Összekapaszkodva mentünk az utcán, énekültünk. Télen meg összementünk minden vasárnap egy-egy házhó'. Ugye most máma enné' a házná' vagyunk, a következő vasárnap meg a másikná'. Ott meg kártyáztunk, meg mindenfélét játszottunk. Egy-egy házat kivettek a legények, ezek a kis gyerekek, akkor ott vót megtartval a farsangi bál."

Jószágszentelés, fogadott nap

„Tevelen még olyan szokás is vót, hogy minden évbe a pap megszentülte a jószágot.¹⁰ Minden pásztornak külön-külön vásártér vót ottan, külön-külön a főkájává’ [falkájával] odaállt, aztán a pap a templombu’ kigyütt egy nagy proseeccióval [processio, körmenet – T. I.]. Ugy hogy hát rengetegen elgyüttek a proseeccióba, még hát én kis lány vótam, de én is el szoktam... meg muszáj is vót az iskolábu’ elmenni. Ugy hogy a pap minden évbe az áldását a jószágra ráadta. Ugy hogy hát ez egy jószágszentülés vót.

Hát meg akkor még az a fogadás vót a faluba, – eccer elvert a jég mindent – ha gyütt a vihar! A harangozó rögtön ment harangozni. Mer ugye annyira féltek a viharoktu’. És rögtön eloszlottak a felhők. Erre a harangszóra. Ott mindig harangoztak, mikor a főlhő gyütt. És valahugyan mikor erre a vidékre kerültem, erre sohase hallottam harangot. Énnékem annyira furcsa vót, hogy mikor gyütt egy nagy vihar, ugye kinn köletett lenni, hogy jaj hát nem szónak [szólnak] a harangok.”

Női munka a pásztorcsaládban

„Édesanyám csak a háztartást vezette. Ugye ennyi gyerekre, akkora családra ugye hát meg vót a dóga [dolga]. Ugy hogy hát az napszamba meg ilyenbe nem tudott menni.

Volt veteményesük?

Hogyne hogy vót! Még saját földünk is vót Tevelen! Hát kaptunk, hát vót. Mindig megjárt a cselédnek egy hód [hold] föld. Meg vettünk egy kis szöllöt, na oda szokott bennünket kivinni. Minek is hívták azt a részt? Szantóbli! Oda szokott bennünket kivinni, akkor segítettünk kicsit kapálni.¹¹

A ruhájukat maguk készítették?

A ruhánkat? Azt édesanyánk szokta megvarrni. Hát könnyen megcsinálta azt a kis bő szoknyát. Hát azt nem köletett annyira cifrálni. Akkor én má’ kicsit nagyobbacska lettem, megtanultam kötni, kötöttem zoknikat, tutyikat: meleg tutyit, cifra tutyit, mindenfélét. Akkó’ má’ én csináltam. Fonni is megtanultam, de csak maj[d]nem loppa’. Nővérem nem engedték, csak az fonyhatott, éngem nem engedtek, azt mondták, hogy te elrontod. Aztán mikor nővérem kiment, akkor én hama’ rokkáztam. Így tanultam meg fonni, loppa’.”

Birkanyírás

„Hát akkor gyütt a nyírás, tudja így a birkákat, falusi birkákat. Hát az nem eccerre lett nyírral [nyírva] az egész, hanem kinek mikor eszibe gyutott [jutott]. Meg akkó’ mikor deleltek kinn a birkák, ugye szoktunk csinálni, édesanyám mögfőzött, akkó kivüttük [kivittük] mindnyájan az ebédöt, én meg kannába a levest. Ugy hogy hát ott meg főrás vót, jó kispapfőrasi víz vót. Ott meg hát mind a kanászok, juhászok mind ott deleltek, vót egy nagyon szép terep. Osztánkor ott délben mellik gyütt nyiretni ugye, akkor csak megkerestük a birkájját, mögnyirtük. Husz fillérér’ nyirtek abba az üdőbe. Ugy hogy ebbü’ hát pénzültünk is e’kicsit, meg hát ugye tiz

¹⁰ Vendel, a Tolna – Baranya megyei németek ajkán Vendelini, Vendilini, a jószágtartó gazdák mellett főképpen a juhászok védőszentje. A Pécsi Egyházmegyében is elsősorban német falvakban találhatóak titulusai, mint pl. Szajk, Rácmecke (Erdősmecke), Németbóly, Nagynyárad, Aparhant, Tormás, Paks. Bővebben lásd: BÁLINT, 1977, II, 384–387.

¹¹ Marosi Ferenc másképp emlékezett: nekik nem volt saját földjük, amit bérbe kaptak, azt napszámossal műveltették, és nem említette a saját szőlőt sem.

fillér vót,¹² hát akkó' még nyirmi nem tanultam meg, egy fára a juhász botot fölakasztottam, hintáztam. Ugy elszórakoztam ott kinn, hogy csoda. Plinckézni szoktunk, meg hát a labdáva' stukkozni! Az megin egy érdekes játék. Egyik a másiktu' a labdát elüti messzire, akkor futni köletött utána. Ugyan majdnem mint a futball, de ajis [az is] érdekes játék vót. Ugy hogy mink azon a kis környékünkön, – nem egy utca, hanem egy-egy darabig, egy szakaszon, azok, akik vótunk ilyen kisebb-nagyobb gyerekek – össze gyüttünk este, haa mink annyira játszottunk, hogy borzasztó!

Később, mikor már nagyobb lett, hol szokott segíteni?

Hát otthun többet. Édesapám is közbe meghalt, mikor nagyobb lettem. Akkor ugye elkerültem cselédlánynak, akkor többet köletett a birkákná' segíteni, elletni ugyé összel, vótak ...ami eladásba ment, akkor azokat öröztem kinn külön, hogy minél jobban hizzanak, több pénz gyűjön érte. Akkó' ezeket szoktam örözni, akkor meg a kosokat ugye, mer' a kosokat se szoktuk mindig ráereszteni a birkára. Akkor vótam ezek juhásza, meg ugye odahaza is mindig vót valami. Akkora családra sokat köletett mosni! Meg hát a sok disznóféle. Habár kijártak a disznók, mer sok disznónk vót mindig. Ugye egy évbe lenyirtuk a birkákat, akkor egyszerre kaptunk egy kis summa pénzt. Akkor meg mondjuk most jelenbe a gyapju nem olyan érték, akkor meg a bárány nem vót az. Abba 'züdöbe adtunk el összel, de csak ami selejt vót. Mindig selejteztünk ugye hát a fiatalit meghagytuk, az öreg ment e'. Hentesek szokták megvenni. Dombóváron is vót egy Nemes hentes, az szokta többnyire megvenni. Mer jobban akkor a nagy ürüre mentek rá.

Hát aztán nyáron meg? Egyszer elvitt a nővérem a decsi szállásokra. Ott nyaraltunk öregapámná'. De hát azt az élményt sohase felejttem e'. Mer én még akkora almákat nem láttam soha életembe! Akkora gyümöcsöt. Hát én csak meg vótam lepődve, meg ulyan buzakenyeret, hogy hazafelé is kértünk. Decsen vótak ilyen gazdag pógárok, azoknak vót kinn ilyen szállásnak hitták [hívták]. Ott vót egy kis ház. Szóva' jobban disznófélék vótak kinn a tanya. Öregapám azokat örözte, mer egy foka disznaja vót. Akkor ugye ott vót nekik a nagy dinnyeföd, mink annyi dinnyét ettünk, aa hát szóva' borzasztó sok gyümöcs vót. Disznóknak megértük vagdalni a sok gyümöcsöt, aztá' mind bántam, hogy a disznók megeszik ugye, mink otthun Tevelen mennyire megettük vóna... Akkor mikor mentünk a nővéremme', életembe nem láttam vonatot. Aztán benn állt egy tehervonat (most má' tudom, hogy tehervonat), mondom »Te! most mellik vonatba kő nekünk ülni? A pirosba? Vagy a feketébe?« Mer egy fekete vonat is benn állt. Nővéremnek annak má' több esze vót, az tudta má', hogy jegyet is kő váltani. Meg mellik vonatba kő szállni. Meg aztán megmagyarázták, mikor a vonat másoccor is megáll, ott kő leszállni. Ott meg má' ugye a faluba eltalátunk, ott má' eminnen vót egy rokonunk, Ilon némm, édesanyámmak a huga, az kivitt bennünket öregapámhó'. Nahát ott vótunk abba a nyárba, azt' a másik nyáron is elvótunk, de hát mikor először odakerültem, az ugye nagy élmény vót. Gyerek [aki] sohase' vót sehun [sehol], aztán hát belepottyanni... mert hát Tevelen nemigen vót gyümöcs. Hát vót azér', de ugye nekünk nemigen. Szegény édesanyám meg megvette ám, mer piac is vót Tevelen, kicsi piac vót. Ugy hogy Mucsibu', meg hun több cseresznye vót, hozták ám azér' vékaszámra a cseresznyét a faluba. Házaktu' is hozták, ugy hogy árulták vékaszámra az utcán. Szegény édesanyám meg-megvett egy tál cseresznyét, – ilyen nagy fehér tál vót, ilyen családi tál¹³ – aztán hát azér' öttünk, de hát mégis annyi gyümöcsöt látni is ugye, az nekem furcsa vót, mer még sose láttam.

Az ünnepeket meg szokták tartani?

Meg meg! Egyszer kaptam arra nagyon emlékszek, hogy valami kis süveg Mikulás vót, tudja uan kis üvegbü' süveg. Cukorbu' vót, de mégis uan különös vót. Hát azt annyira irigyülték tülem, mer' a többi az nem kapott. Meg a Gyuri a' meg hát uan nagyon edesszáju vót,

¹² Nem emlékszik pontosan, hol húsz fillért említ, hol tízet.

¹³ Feltehetően a régió paraszti háztartásaira jellemző Zsolnay „gránit” tál. Kovács Bence közlése.

nagyon szerette az édeset. Hát sokszor szegén' bátyám szokott citorálni.¹⁴ Este, szent este [december 24-én] ezeket a szent énekeket eljáccotta szépen énekültünk. Az éjféli misére engem nem vittek e'.¹⁵

Hát tudja a faluba is vótak uanok, hát kihasználták azt a Karácson'estét, hogy hát aki lopni akart. ...a szomszédunkba lakott egy öreg néni. Suszter vót a fia. Hát ehho' a szegén' öreg asszonyho' bement a kéménybe egy ember, aztán lepakulta a sunkákat, mindent, hát egy sunka leesett. Szegén' öregasszon' kigyűtt a szobábu', megijedt, főnéz a kéménybe, lássa, hogy fehér lepedőbe egy alak áll a kéménybe. Az annyira megijedt, azt hitte, hogy a Szentlélek. Azt mondja: »náus« [hinaus], hogy ki akar menni. Ez meg kiengedte. Haza gyűnek az éjféli misérü', meséli, hogy ki járt itt, hát a Szentlélek. Aztán mindjá' tisztába vótak vele, hogy a kéményt kipakútták. Ugye másnap aztán ujságútták, hogy mi történt. Mer' ez arra divat vót.¹⁶

Teveli népszokások és hiedelmek

„Akkor tudja, hogy mi vót divat? Az aprószentek.¹⁷ Az arra divat vót. Akkor nem lehetett nagyon kimenni az utcára, mert mindenkit megverték. Mindenki csinált egy suprikát, vesszőből fonták, sok ágbu', vesszőbü' egy suprikát, amive' ütnek. Aztán hogy »friss légy, jó légy, egészséges légy, fejed ne fájjon!« Tudja mindenhová üt azzal a suprikával, mindenhun megütögeti végig az egész testét, hogy ez se fájjon, az se fájjon... aztán hát az vót a divat. Aztán még egy áldozata is lett mit gondol? Egy nagy legény. Ugye aztat úgy megverték, hogy szegény behalt.”

Rontás

„Ez [a bérmakeresztanyja – T. I.] inkább uan nagyon magába zárt vót. Ugye hogy senkivel nem beszélgetett, nem társalgott. Azt mondta mindig, hogy ütet [öt] megrontották. Hát az én édesanyám eccer kérdezi: »há' mi van teveled? Há' nem beszélsz soha senkive' se?« Azt mondja: »jaj szomszéd néni azt mondja, engemet megrontottak. ...tudom, maguk nem hiszik e'. De gyűjjon, nézze meg, mi van az én vánkossomba!« Elüvette a vánkost, aztán mindenféle tollkoszoru ugye tollak hegye. Így egymásba vót löködve'. Szóva' három lött vóna. Aszondja erre ü a körösztyányam: »ha a harmadik elkészült vóna, én má meghaltam vóna.« Hát akkor édesanyám baltáva' öszevagdalta ezt a tollat, aztán elfütötték a kemencét, hogy elégetik. El is égették. De hallja, még a toll se akart égni! Ulyan furcsa valami vót, és hát rá egy üdöre, szóva' nem sok üdöre öngyilkos lett. Hát ebbe belezavarodott, hogy ü meg van rontval.”

Marosi Erzsébet (gyűjtés: 1973)¹⁸

„Én Decsen születtem, bár – édesapám ott vót a Szőkéné' juhász – négy évesen elkerültem onnand. Akkor kerültünk, hát akkorába kerültünk Tevelre. De hát – mer ott még kis-

¹⁴ Marosi Ferenc utal, akinek 1937-ben amputálták az egyik lábát.

¹⁵ A december 24-én tartott éjféli misét „pásztorok miséjének” is hívták, amelyre általában minden pásztor el szokott menni, családjával együtt. Általános volt országszerte, és különféle hiedelmek fűződtek hozzá. BÁLINT, 1977, II, 105.

¹⁶ Az éjféli misék alatti lopásokról országszerte számos folklóradat gyűjthető különféle változatokban.

¹⁷ December 28-a, Aprószentek napja, a vesszővel történő csapdosásnak egészségmegővő szerepet tulajdonítottak. Országosan elterjedt volt.

¹⁸ Vékási Ferencné, Marosi Erzsébet, Gyümölcsény-pusztá, Baranya m. Lásd: EA-P297/74 ifj. (TOMISA, 1974, 29–40.)

lány vótam – anyám mindig szokta mesélni, hogy szalmaszállal mentem almát lopni. Ottan a Szőkéknek az udvarába vót egy almafa, és akkor ugye ott ütöttem, azok meg lesték az ablakon, akkor azon kidobtak egy almát, hogy az lepottyant, akkor mindig kiabáltam, hogy nana pottyant!

Tevelen osztán nem vót [gyümölcs]. Akkor Tevelen, hát aztán ott szeretünk, mer azokkal a gyerekekkel tudunk végin beszélni, mer hát még beszélni se tudtam, mer azok nem tudtak magyarul. Jáccás [járszás] közbe mi ugy megtanútunk – ahogy ott összehaverkodtunk –, hogy hát jobban beszéltem má’ végin otthun is németü’ akartam beszélni. Akkor bátyáim mindig rám szótak, hogy itt nem »váncogsz«. Én meg csak azér váncogtunk az Annussal, ugye ugy megtanult németü’, mint én. Akkor szerettük azt, hogy mink most tudunk németü’ beszélni, ez nekünk ugy teccett¹⁹ [tetszett].

A szülei is megtanultak?

A szüleim azok is tudtak e’ kicsit, mer németek közt vótak jobban. Anyám is elég jó’ beszélt németü’, bátyáim nem. Azok csak valamit értettek, meg ulyan rosszul ejtették is ki a szót. Azok persze nem érintkeztek annyit, mer azok má’ akkor iskolába jártak, és mikor megjöttek, akkor e’ köllött menni segíteni behajtani. Akkor azok jártak segíteni behajtani apámnak, mer az má’ üdösebb vót, s akkor mindenkinek menni köllött. Aki csak tudott menni.

Milyen emberek voltak a teveliek?

Hát jók vótak ugy átlagba, nem vótak rossz emberek. Hát azér is hát tizenkét²⁰ évig ott szógált apám. Hát má’ akkor is ott lett vóna, ha élt vóna, akkor meghalt, akko’ elgyüttek a gyerekek, mer nem maradtak. Mer Varga-pusztát béreltük, ott vótak a saját birkáink, és ugye messze vót oda hordani az élelmet, mer minden héten kellett jönni, és ugye ez nagy strapa vót nekik. De ugy jók vótak, szerettek, sőt mindig is mondogatták, hogy e’ ne menjetek innen, csak maradjatok. Tikteket má’ meg se lehet ismerni [vagyis különböztetni] uan jó’ megvagytok. Hát vót földünk is, vettünk,²¹ jó is vót, hát éltünk ugy, mint a többi emberek, hát parasztnak is lehet mondani, mer vót kis szöllőnk is, na abba vót kis gyümölcs, na hát barac’, meg meggyfa vót ottan. Má’ mikor azt megvettük, de ugye apánk meghalt, akko’ elkerültünk onnan. Nagyon bántam, és én harmincéves koromig vissza se mentem abba a faluba. Mikor én mentem legelőszőr a temetőbe, igényest [egyenesen] nekimentem apám sírjának, szinte uan... nekem uan... ugy megrázott, szinte uan lelki rázást éreztem, jaj mondok, és én így ide találtam! Mondtam is a lányoknak, hagyjatok most, hogy én ide talállok-e, merre megyek. Mentem, mentem, és – pont így velem szembe’ van a fölírás – jaj mondom hát ez szinte nem igaz, mintha valaki oda huzott vóna harminc év után.

A sok gyerekkori élmény kötötte oda?

Az nagyon! És elmentem egyik barátnőmhó’ – aki szomszédunkba is lakott, bemegyünk, köszönünk, néz az is egy darabig, azt mondja »Bözsi te vagy?«

Mondom megismerté’? – Azt mondja meg.

Mondom én is. Sok gyerek vót ott 8-10 is ott a szomszédunkba, sok gyerek vót. Hát lányok, nem fiuk, ...és ugy haverok is vótunk, mer mindegyikre vót 2-3 ugye, és mind hát haverkodtunk. Vasárnap nekünk egyik háztu’ a másikig, vagyis minden vasárnap másik házná’ vót az össze[jövetel], meg köllött szivelni őket, aztán jáccottunk itt is, ott is.”

¹⁹ Marosi Erzsébet dél-dunántúli tájszólását – amely kissé eltér a hűgától – szintén igyekeztem megőrizni (tájszavak, ő-zés, rövid magánhangzók, hosszan ejtett mássalhangzók), ám néhány jelzést (pl. a szóközi aposztrófok jelölését) itt is elhagytam, hogy ne nehezítsék az olvasást.

²⁰ A testvérek eltérően emlékeznek erre az adatra is. Marosi Ferenc 17 évet adott meg.

²¹ Valójában bérelték, és napszámosokkal műveltették meg, noha a család nőtagjai is besegítettek.

Gyermekjátékok

„Vót ugy homok, vagy mi az ördög, homok vót, ugy emlékszek. S azt kiöntöttük az asztalra, és arra gombostűt tűzködtünk. És akkor ilyen kis csomókat csináltunk, ki mennyit hozott, s annak annyi gombostű vót abba a csomóba. Hát így nyertünk, ki mennyit nyert. Hát nagy divat vót. Vót egy kis dobozom, ilyen kis doboz, az mindig teli vót gombostűvel. És vittük, mikor vasárnap mentünk jáccani, akkor ugye köletött bele tűzködni ugye, ki mennyit tett bele, s ha nem vót csomója, akkor nem nyert semit se. De hát ez vót a kis szórakozásunk. Na ha ezt meguntuk, akkor vót más, akkor gyűrűztünk. Gyűrűt tettünk egyiknek a kezibe, na most hol van a gyűrű? De németű’ szoktuk azt is mondani, és meg hát seggreverőst, az is rácsaptunk. Ki vót, akkor e’ köllött találni, hogy ki vót. Hát akkor közbe este is vót, akkor haza köllött menni, mert hát nem lehetett ám este csavarogni. Aztán mire sötétedett, akkor haza mentünk mind. Nyáron meg hát kinn vótunk az udvarba, labdázunk.

Nem volt különbség a gyerekek között?

Ott nem vót. Ott nem vót. Hát mondjuk má’ nagyobb korba azér’ vót, mer láccott, hogy azér’ük kitűntek, hogy ők parasztlányok. Talán vót egy szoknyával több nekik, hát ugye ők ugy gondulták, hogy ők többek. De engem nem... mer valahogy megszoktak bennünket ottan annyira. A többivel jobban éreztették talán, aki e’ kicsit nem ötzködött ugy, mint mi. Mer ugy köllött ötzkönni, ahogy ők ötzködtek. Hát széles szoknyába! Vót kétszáz szoknya rajtunk eccerre. Fehér péntölök, csipkés. Akkor meg lerakott szoknya föllü’. Hát vót az is, és én még mindig ugy szerettem eztet. Éngem nem néztek le. De az Annusunkat, avval nem szerettek jáccani, mer sokkal kisebb vót. Azt mindig szerették vóna, hogy menjen a kisebbek közé. Akkor el is vitte a bátyám az Annusunkat, hogy ott lesz önáluk, majd főnevelik, mer 9-10 éves vót, mikor apánk meghalt, hogy ott lesz a bátyámná’. Mindig irt, hogy ő nem szeret ott lenni. Fogtam magamat, elmentem Tevelrű’ Mágocsra gyalog, és elhoztam. Mikor mentem, akkor má’ mondta: »Te nem maradok ám itt. Elmegyek teveled haza« – sirt. Mondom, »azér’ gyűttem, elviszlek haza tégedet.« Nem még ha nekünk jut egy falat kenyér. Megleszó’ te otthun. Nem kő tenéked elmenni senkihő’ se. Nem szükösen éltünk, csak ugy gondulta bátyám, segitt rajtunk, ha elviszi a kislányt, hát ű azt neveli, főnevelik. Ott lesz önáluk. Na osztán visszavittem, nem sokáig vót ott, talán egy hónapig, vagy kettőig, de nem szeretett ott lenni. Meg vót ugye a betevő falatunk, hát anyám jó’ főzött. Vágtunk sok disznót, négy-ötöt levágtunk egy évbe, mer’ hát pakulni köllött a gyerekeket a tanyára. A kalbászt meg nagyon szerettük az ilyesmit, meg baromfink is vót mindig. ...Arra tenyészítettünk mindig, hogy legyen mit enni. Édesanyám mindennap főzött.

Az élelmet ki szokták vinni az édesapjuknak?

Hát ha főtt étel vót, akkor főttet, de csak délbe vittünk. Ebédet vittünk nekik, mikor má’ jó üdő vót. Akkor kezdődött, hogy visszük az ebédet, még nem lett hűsebb [hűvösebb] az üdő. Akkor délután kinn maradtunk, mer’ vót kukorica földünk is kettő, meg répa, akkor ott maradtunk kapálni egy kicsit anyámná’.

Vót uan kis étekhordós kis szerszámunk ilyen széles, abba vittük a levest, meg más egyebet meg a kosárba rakta anyám. Bele egy kis kosárba, ebbe-abba, aztán vittük. A hideget hát azt könnyebb vót, meg ugy is vittünk mindig, hogy egész kenyeret vittünk. Sütöttünk kenyeret, akkor kivittünk mindig egy egész kenyeret, akkor egy pár nap ölég vót. De reggel-este különös vót, hogy kimenni a hodályhó’. Akkor nem a legelőre vittük, hanem csak a hodályhó’. Reggeli-re ugye szoktak enni tejet, meg vótak kecskék is, szerették is nagyon a tejet, leginkább tej vót a reggeli. Hát meg utána ettek kis szalonnát, ilyesmit.

Emlékszik az édesapja putrijára, milyen volt?

Vót rajt’ azér’ rendes kis ablak is, mit mondjak ilyen négy kis keretes ablak, benn egy ágy, asztal, kis székek vótak, ők csinálták ilyen fűrészült deszkábu’. Csináltak ilyen kis sámliszertű, ilyen négy lába vót, meg sokszor a földön ettek. Kimentünk a putri elé, oda leterítettünk egy

pokrócot, oszt' azon ettek. Azér' ez jobb vót, mint ott benn, mer annyi bogár vót nyáron, hogy sok. Cserepes vót. Rendes kis hodály is vót, azt nem is olyan nagyon régen épülték oda, és akkor ilyen kis putrit is. Kis szoba vót, rendes, vót uan háromszor hármas. Még kályha is vót benne! Uan kis dobkályha-szerű', nem tudom mi vót. Mer télen haza hajtottak. Mikor nem vótak ott a birkák – a falusiak[é] –, akkor a mienk vót ott, a hodályban meg a bátyám a Pista. Akko' télen este haza járt vacsorázni, akkor nem köllött már annyit mászkálni, mikor leesett a hó, akkor minden nap kiballagtak. Meg télen nyirték a falusi birkákat, mer ott az vót a szokás, kétszer nyirték. Télen, mikor nem jártunk ki, úgy hogy mire kihajtás vót, akkorra kinőjön e' kicsit a szőrük. Télen kicsit szabadabbak vótak ük is, ha hó vót, de hó nem vót, akkor kihajtottak egész végig..."

Vihar a pusztán

„De azér az esső meg a vihar... eccer nagyon elkapott bennünket. Az oszt' nagyon emlékezetes, míg élek. Hajjaj! Mer én nagyon félek, ha villámlik, dörög. És alig hogy elhagyjuk az utolsó házat – mer ott szoktuk megtóteni a kancsókat vizzel –, vót egy olyan nagyobb kis tejeskanna, ott megtóttottuk vizzel, és vittük ki. Vittünk vizet, mer nem vót víz, és kértünk egy esernyőt, mer láttuk, hogy gyün a vihar, hát nagyon fekete fölhö vót. Kiértünk, de alig értünk el egy kétszáz métert, akkor osztán ránk gyütt a szél, kifordította az esernyönket. Akkor osztán azér is sirtunk, mer öszetértük az esernyőt, azt' nem is a mienk. Hogyan megyünk haza? Olyan jeges eső gyütt, hogy a kendönket elvesztettük, a kis keszkenő vót mindig a fejünkön, azt leverte az eső. Olyan jégeső esett, összevert bennünket. Ugy sirtunk, mer a fejünk is fájt, hát nagyok vótak majnem mind e' kis tojás, olyan jó jó nagyok vótak, mint a verébtojás. Ugye hát így zuhogott a fejünkre. Ugye hát oda tettük a kezünket, vagy valami, de csak verte. Sirva mentünk, szegény apám nézett ki a putri ajtón, mikor má' odaértünk. Mikor má' odaértünk, csillapodott, de a víz ott folyt le a hegyeken, hogy majdnem elvitt bennünket. Nem tudtunk átugrálni a vízfolyáson. Aztán látja, hogy gyüvünk, elkezdett mérgelődni, hogy mér engedett el anyátok titeket ilyen üdőbe, mondjuk: »akkor még nem vót ilyen idő, még akkor nem is láccott jóformán felhö, mikor elindultunk.« Szerettünk hát közbe kicsit jáccani is, haverkodtunk, ismertük ugy a gyerekeket, mer szerettünk jáccani, ugye mindennaposak vótunk. Akkor nem tudott velünk mit csinálni – mer tisztára bőrig áztunk –, akkor fogta, lehuztuk a vizes ruhát, beledugott a subába bennünket, az meg csipett az a szőr. Jaj. Sirtunk, akkor én mondom az Annusnak: »Te kelj föl, csapd be az ajtót!« – mer apánk elment ruháér' haza. Azt mondja ü nem kel fő, pucérba vótunk, nem mert főkelni, mer nem vót rajtunk semmi száraz ruha. Hozott ruhát apánk, akkor reggel mentünk haza, korán, különben nem aludtunk kinn soha.”

Ház körüli munka

„Babot sokat termeltünk, krumplit, mindent megtermeltünk ilyesmit. Akkor telivetettük tökkel, akkor csak hordtuk haza a mezőrü' a tököt a jószágnak. Mikor haza mentünk az iskolábu', ki vót adval a parancs, menni tököt hozni. Messzi vót ez a mező is, ahunnan köllött hozni. Akkor akartuk sokszor, hogy kicsit könnyebben legyünk, akkor leguritottunk egy tököt a hegyen, mehettünk vissza. Fő köllött vinni a tököt a hegyre és megin elmenni, hozni a mezőrü' a tököt. Mer egyik felü' vögynek köllött menni, akkor föl a hegynek, gondultuk, leengedjük, az legurul. S nem kő cipelni. Mer a fejünkön fővettünk egy tekercsét csináltunk – azt a fejünkre, aztán vittük. Egyet a fejünkre, egyet a kezünkbe. Hát persze nehéz vót, mer azt is mindig fogni köllött, egyik kezünk se vót szabad, akkor fogtuk, leengedtük. Összetörött darabokra. Persze sokszor vót, nem akartuk elvinni. Na mondjuk ez má' talán érettebb, nem törük össze. De csak összetörött. Akkor mentünk vissza, hoztunk másikat, így tartottuk a kis állatokat, hogy legyen,

mer hát sokan vótunk, nem lehetett a henteshő' menni, hogy hozunk egy kiló hust. Mer egy kiló az semmi se, mer csak vasárnap vót hus, így friss hus. Hétköznap... hát tej vót. Kenyér is vót, krumpli vót, aztán csináltunk reggelit. Minden regge' vót főtt reggeli is. Mártást is csináltunk, azt szeretttük a kalbászos mártást. E' vót a vasárnapi eledel. Meg magunknak is vetettünk spárga tökököt, uborkát, paprikát. Hát minden így megtermett nyáron. Akkor elítettünk télire is, még hordóba is raktunk paprikát, hagymát, meg káposztát is tettünk el egy hordóval, télire hát. Savanyu káposztát oszt' akkor ilyesmit. Babot, krumplit, káposztát, oszt' akkor sorba hust bele. Ajis vót hát füstült hus, akkor még jobban füstültek. Má' anyámnak mikor mi tudtunk segíteni, csüörtökön nem köllött iskolába menni, akkor elhivott, hogy gyere, kicsit gyüssz kapálni. Mikor meggyütt az aratás, akkor anyám kiküldött bennünket – mer eleség nem vót akkor, hogy dosztig vót – akkor jártunk kalászt szedni a mezőre. A parasztnak a tarlójukra. Csokorba összekötöttük, akkor mindig úgy örültünk, mikor össze tudtunk szenni [szedni]: »Te én többet szedtem, mint te!« Akkor kicsépültük, lett egy szakajtó búza, pár nap ölég vót a csibéknek. De mennyit szedtünk! Vót amikor egy zsákkal össze gyűjtöttünk, annyit szedtünk. Amit elhagyott a gereblye. Ugy hogy sokan jártak így szenni. Ott olyan divat is vót talán. Nem az ment szenni, aki éppen rá vót szorúval erre, hanem divat vót. Mind a szomszédok mentek, vitték a kis cuccukat, aztá' mentek. Há' mondjuk ezek má' mind kalászt szenni [mennek]... mi is menjünk! Meg gazt, mer korán kezdett lenni tyukhur, meg pipacs, meg mit tudom én olyan mezei... kukoricafődeken még nem vót elvetve, ugar vót, gazt szenni a disznóknak, kora tavasztu' késő őszig, Mindig avval tartottuk a disznókat. Hát mentem is, e'kicsit kapáltam is, de akkor úgy fájt má' a tenyerem, törte a kapa. Akkor mondom, én má' nem kapálok tovább. De azt mondja csak még e' kicsit, még e' kicsit, na osztán akkor egész estig kapálgattam. Segített is a sorba [édesanyám – T. I.], akkor örültem is, hogy azér én is csak kiérek, mire ő.

Azt a sok földet mind maguk munkálták?

Mink magunk. A Feri szokott azér, az szeretett a földbe dolgozni. Az szokta aztán learatni azt a kis árpát, ami vót. Vagy főszántani, ugye szántották, mer fogatunk nem vót. De aztán mink kapálgattunk anyáknak, mikor má' tudtunk segíteni, akkor jó vót neki. De bizon' addig egyedü'! Mer az emberek [a család férfi tagjai – T. I.] dógoztak. Megfőztünk, vittük az ebédet, oszt' délután kapáltunk. Répát is vetettünk, nagy darab takarmányrépát, ugye télen a disznóknak. Meg tehenünk is vót egy jó darabig. Többször vót, mint nem, hát vót, mikó' eladtuk, nem vettünk.

Akkó' szegény édesanyám minden este a főtozás, meg a kötés. Meg mindig javítani köllött neki. Hát öt férfire! Má' regge' korán is főtozott. Minden regge' az hajnalba kelt. Arra vótunk csak figyelmessek, hogy főtozott az asztalná', meg égett a lámpa, mer lámpa vót. Hát öt-hat férfira sokat köllött. Még akkor olyan fős ingeket is fölvetek. Most nem vennék fő fős inget, hát jó' néznék ki! Nekünk is mindennap kötni minden este, szombat kivételével. Mikor má' tudtunk kötni negyedikesek vótunk, »Kössetek! Csak kötni, kötni, legyen kész az a zokni!« De nem sokat kötöttünk ám, csak pár sort egy este. Nem engedtek játszani, kártyázni nagyon szeretttünk – na szombat este. Akkor szabad szombat vót. Meg vasárnap.

A szomszédok nem szoktak átmenni?

Azok is. De azok is csak kötöttek, fonytak, ott nem vót az, hogy csak kimondottan beszélgetni mennek. Miről esett szó köztük? Hát mindenki a maga családjáva' győzködött mindig. Meg akkor e' kicsit hallgatták, meg ujságér' köllött menni, jaj ujság az meg mindennap vót. Minden nap e' köllött mennem ujságér'. Téli üdőbe. Nyáron nem. De télen akkor ráértünk olvasni, mer a sógornóm, az szokott mindig óvasni. Az szokta fölóvasni az ujságot mindig, mer anyám nem tudott, meg a Feri se tudott óvasni, akkor hangosan köllött mindig óvasni, meg ha nem az, akkor a másik. Mer politizálni szerettek. Mindet érdekülte az ujság, a szomszédokat is, mer a szomszédok nem vettek ujságot, nem ám! Akkor gyűttek, hogy hoztam ujságot, akkor oszt' mind a szomszédok, három-négy ember, átgűttek. Ott nézték az ujságot, vagy hallgatták.

Ha mink óvastunk ugye, akkor nekik hallgatni köllött. Ha pedig nem óvastuk, akkor elkérték, hogy ők óvassák. Nem vett egy ujságot! Mer az pénzbe került, annyira spóroltak.

Talán sok kellett a hozományra?

Persze a hozomány! A szomszédba lakott a kisbiró. Az szegén' má' kétségbe vót esvel – mikor még iskolába jártak a lányok –, hogy maj[d] nem veszik el a lányokat, mer nincsen neki annyi földgye. Akkor mindegyiknek ad egy hód földet, akkor neki nem marad semmi. Egy hód föld, az... ha nem kapott egy hód földet, akkor nem vették el. Akkor megmaradt vénlányoknak. Meg a stafféring, ugye csak meg köllött lenni. És akkor ugye a forint, meg a pengő az nagyon kevés vót. Vót azér, akadt, aki annyira kikötött, de akkor ott a szomszédba vót egy szegény, nagyon szép lány vót, de szegény vót. Hát nem annyira szegény, hogy nem tom [tudom] mi, de szegény vót. Ugye nem vót földgye. Akkor az anyja azt mondta a fiának, elé tett egy rózsás tányért, azt mondja: »Na fiam itt van a szép tányér, csak egyé' belüle!« Hát így gyütt ki. Nem is adott nekik semmit. Hát haragudott nagyon a fiára, de azér' csak elvette. És akkor külön mentek valami kis panzióba. Ott is vót, akinek vót két háza, akkor azér' beleengedett, ilyen panzióknak, vagy minek hitták [hívták] akkoriban, hogy lakott csak benne. Vagy dógozni köllött érte, vagy fizetett valamit, és így laktak.

Magukat nem környékezték meg a parasztleányok, mikor eladósorba kerültek?

Aa vót. Szekcsőn [Kaposzsekcső] itt vót egy. Az nagyon futott utánam akkor. Pedig mondtam engemet ne is kisérgessen, én nem megyek el hozzá. Azt mondja: »elmegyek juhásznak, akkor se? Te csak juhászó' mész?« »Én csak ahó'.« Má' csak azér is mondtam, hogy ne szaladjon mindig utánam. Mer mindig féltem hogy hát mikor megláttam, akkor átmentem a másik ódalra. Akkor mindig elém állt. Nem engedett menni. Hát mondom, akkor én majd lerázlak tégedet. Éngem nem zavarss te itten. »Én elmegyek juhásznak, akkor se gyüssz?« »Akkor se.« Akkor így elmaradt."

Juhászlakodalom Tevelen

„Hát Tevelen vót egy ilyen hosszú pásztorház. Mink laktunk az innenső végibe', az alsó végibe. Egy guláscsaládda'. Utánna meg a kanászok, meg in' gulyás, a végibe meg vótak ilyen öregek, akiknek nem vót semmijük se. A község tartotta el, ilyen szegény bácsik. Vót hibás bácsi is.²² Aztán mikor hajtottak ilyen vándorjuhászok, gyütték mifelénk is, így a falun körösztü' hajtottak, minálunk szoktak jobban megtanyázni. Má' hát mink, édesanyám adott nékik vacsorát. Akkor a Vékási sógorom erre hajtott, az is ilyen vándorjuhász vót. Német Jóskáná' szógált, aztán megállt Szekcsőn a vásártéren a birkákka'. Mink meg ott laktunk, a pásztorház ott vót ipp' útba eső ház. Aztán 'kor a nővérem mindjárt megtetszett neki, hogy akkor elhajtott, Szászváron vót a nyári legelőjük. Akkor onnand kéccer elgyütt má' hát így udvarúgatni, aztán hát össze is kerültek abba az őszbe. Aztán mikor elgyütt lakodalomkor az öccse, az én első uram, az is kanászgyerek vót. Ugye hogy hát az addig talán birkát nem is látott. Mikor elgyütt, az én bátyám birkái ott álltak a ház körü', az egész éjje' nem táncút. Az csak kinn vót a birkákná' egész éjje', rávette a subát, az csak kinn üdögélt. Még örült is a Miskánk, hogy nem kő kifügyni a birkákho', mer van ott „nyútman'" Aztán hajnal felé azér csak begyütt, na aztán mikor haza mentek a lakodalombu', azt mondta az édesapjának meg az édesanyjának, hogy ü többet kanász nem lesz. Ü elmén juhásznak. Hát el is szökött. Ugye szökött el, hogy hát nem is nagyon tudták, hogy elgyütt. Akkor beszegődött az én bátyámho', Miskánkho', ugye hogy anná' szógált négy évig. Ugyhogy onnan kerültünk mink össze. Ugye hogy a fronton vót a bátyám, közbe hazagyütt, akkor hát megtartottuk hát mink is, hát nem uan nagy lakodalomunk vót. De hát kapott szépen ajándékot a bátyámtu'. Innen a hust, amit levágtunk a lakodalomba, mind az adta. A saját fókábu' [falkából]. Aztán hát meg vótunk egy évig. Ugye hogy három hó-

²² Mozgássérült, időse emberre utal.

napos terhes maradtam a kislánnyal, mikor meghalt. Agyon ázott, fázott, mer hát nagyon meghült. Ugy hogy tüdőgyulladást kapott, vesegyulladást kapott, mind a két nagy bajt, aztán hát ebbe belehalt. Egy évig vótam özvegy. Kislány má' szép nagyocska vót, akkor ez a Bog-nár Miska, ez vót ott a kisbíró. Hát az mihozzánk mindennap elgyütt. Mindennapos vendég vót. Hát az én édesanyám csak mondja: »mér gyün ez a gyerek?« Hát én abba vótam, nekem nem szólt semmit, úgy hogy a Ferinkkel, a bátyánkkal szokott citorálni. Meg hát segített neki, mer hát bognár inas is vót, sokat segített neki. Kocsit javítani, ezt csinálni, azt csinálni. Hát egyszer csak az én Miskám megunta az idejást szó nekünn, üdögélünk eccer ott a gangon, ilyen küve' [kővel] vót kirakva a gang, azt mondja: »Annus néni! mondanék én magának valami.« Mondom: »Mondd Miska.« Azt mondja, hát meg szeretne nőszülni az össze', elmennék-e hozzá? Mondom: »Jézus, Mária Miska, hát hogyan gondulsz te ulyant, iszen te még gyerek vagy!« (Két évvel fiatalabb vót, mint én.) Mondom, »hát itt má' a kislány is mögvan, akkor hát a birkáru' is gondoskodni kő', nincs széna semmi, gyün a tél.«

»Aa Annus néni ez nem bajj.« Hát akkor úgy két napot hagyott. Hogy két nap mulva Annus néni mondja meg, hogy hát mi lesz. Akkor ü hát úgy tervezi a dógait. Hát teccött nagyon neköm az én uram, mondom elmék [elmegyek] hozzá. Hát mikor gyütt, akkor meg édesanyámnak nem mert szólni. Neköm csak valahugyan mögmonda, de édesanyámnak! Azt mondja azon nem is tudom mellik nap vót, hogy vasárnap regge' vót, mikor akart ü édesanyámnak szólni. Édesanyám csak kísérgette amerre ment, a konyhábu' a szobába, a szobábu' a konyhába, ki a gangra kísérgeti. Má' akkor édesanyám mondja neköm németü', hogy a Miska ne értse, »mit akar ez a gyerek?« Mondom »jaj édesanyám ez magának szólni akar, hogy ü el akar engemet venni. De nem mer.« Má' akkor annyira mögbátorítottuk má', hogy csak mergye [merje] mögmondani. Aztán nahát ennyire ment a dolog, hogy meg merte mondani. Azt mondja édesanyám – mer kikértem a véleményit –, hogy mit szól hozzá? Azt mondja, »csak ne vóna olyan picike.« Mondom »édesanyám csak ez a bajj?« Ez nem bajj, ha picike, mer alacsony termetü ember vót. Hát aztán így összekerültünk abba 'z őszbe. Ugy hogy egy éves gyászom lejárt vóna 5-én, akkor 1-én esküdtünk. Kimentünk Niklára, kiadtuk a birkákat felibü'... ott kezdtük az életet.”

Marosiné Marosi Mária (gyűjtés: 1973)²³

Gyermekévek, asszonysors a pásztorcsaládban

„Látja, ezt mind ketten gyözködtük az urammal [mutat a házra – T. I.]. Itt a földem, még csak birok, dógozok. Mink mindent magunk kerestünk össze, nem segített senki se.” [Aztán a magnetofonra vetett kérdő pillantást, mire előadtam kérésemet, hogy meséljen nekem az életéről. Széttárta a karját. – T. I.]

„Mit meséljek? – Egy német faluba' [Tevelen] nevelődtünk, szüleim jók vótak hozzánk, ugye szerettünk a bálba járni, uan németes viseletbe vótunk, németü' beszéltünk, meg minden. Meg máma is hát a mama otthun allig tud magyarul. Mer tiszta német község vót, ugye hát a mama is má' nyöcvanhat éves. Falusi juhászok vótunk, a falunak a küllös [kellős] közepin laktunk, két férfi gyerek vót, meg én. Én vótam a legüdösebb. Hát ugye a nagypapa sokat kinn aludtak ugye, pásztorokdottak kinn. A faluba' szerette őket mindenki, mást ugy nem birok mesélni.

Korán kezdett dolgozni?

Hát nem olyan korán ugye. Legtöbbit a szüleim dógoztak, mi meg a papának segítettünk örözni. Vótunk ulyan tizenkét-tizenhárom évesek. Hát ugye nem vót nehéz dolog az örzés. Mindig monda a nagypapa, menjetek oda a kukorica széléibe. Vagy allu' [alul]. Ráértünk még

²³ A legidősebb testvér, Marosi Mihály az unokatestvérét vette feleségül, innen a névazonosság. Lásd: EA-P297/74 ifj. (TOMISA, 1974, 75–86.)

játszani is mellette. Hát ugye valamit dógoztunk ottan a kis bárányokkal, meg mindenféle. De hát én legtöbbet otthun vótam. Ugye az öcsém a Ferenc, az vót a legtöbbet a papával. Mer földgyeink is vótak, vót egy hód [hold] földünk is a határba. Sajátunk. Birkáink sajátunk vótak, meg minden. Mindig olyan 250-260 körü’ vót a birkaállományunk. Ott szabad vót nekünk tartani a község legelén. Mondom a dédi nagypapa az még két-három hónapos vót, pólyába vitte a dédi nagypapának az anyja oda Rácmecskére.²⁴ És aztán ott is vótunk. Onnan kerültünk férhő’, meg mindenféle. Hát ugye kislán’ koromba rosszak vótunk. Ugye vótunk sok lányok ott a szomszédba, elmentünk rosszalkonnyi mindig. Bolondoztunk. Mikor má’ nagyobb lányok vótunk, elmentünk este... a kendert tilúni [tilolni], kukoricát fosztani, akkor megálltunk egy utcasarkon, aztán vertük a tilukat össze. Hát ugye vannak emlékeim. Elmentünk játszani egy kicsit a faluba, vagy vasárnap, nálunk nagy divat vót, hogy összekapaszkodtunk lányok, karon öltöttük egymást, és akkor énekültünk a falun végig. Ilyen szép emlékeink vótak azokkal a német lányokkal. Meg nagyon kedvesek vótak mind, az egész falu. Hát mondom nem vót ott uan esküvő, hogy mink – juhászok vótunk –, de hogy mink ne lettünk vóna hivatalosak. Csak kilencszer vótam első koszorúslány. A keresztanyám – azok is hát nagyon gazdagok vótak, ott is nyóc gyerek vót, ott is négyszer vótam első koszorúslány. Sok járt ám a hozományba mindenbe. Hát az nem is vót lány, aki nyóc, vagy tizenkét vánkost nem kapott. Hát három ágyat kapott mindenik lány, három ágyra ágyruhát, meg mindenfélét, meg az a sok, kegyetlen sok ruhát, amit kaptak. S ugye hát mind szép, hát ilyen németes ruhába jártak. Akik gazdagok vótak, azok ugye földet is kaptak. Hát ugye gazdag sváb község vót az.

Este, ha disznóölés vót, elmentünk maszkába, lányok. Ott hattuk [hagytuk] a rokkát a fonóba, és elmentünk maszkába. Fölöltözködtünk. Körü’ jártuk a falut. Hát a dógunk má’ este nem ért semmit se nagyon. Mer’ mindig tiz-tizenötön elmentünk. Menjünk el ide maszkába, menjünk el ahhó’ a barátnéhó’ maszkába. Aztán bizon sokszor vót, hogy reggelig ott mulattunk a disznótóros vacsorán. Még éjfél után egy óráig is, szólt a dáridó. Akkor ugye éjje’ elmentünk a paphó’, meg a tanítóhó’. Hát ugye ezek mind megvárták, hogy a maszkák menjenek. Ki ilyenbe, ki uanba. De hát ugye szépen fő’ szoktunk ötözködni. Kivált, ha ilyen helyre mentünk e’, a plébános urhó’, meg a tanítóhó’, meg a jegyzőhó’, ezek meg is várták. Ugye hát mindegyiknek vót cselédlánya, szomszédlánya, akkor mindig mondták: »Gyertek ám el maszkába cselédlány, mer’ várunk ám benneteket nagyon!« Hát egyszer a plebánián vótunk egyszer maszkába, akkor reggel három órakor eresztettek haza bennünket. Táncútnak. Még a plébános úr is úgy táncút, csak egy ugrott a reverendája. Vót egy fiatalember, az vót a hermonikás [harmonikás] is, meg fölötöztünk. Az egyik barátnóm – az a főerdésznek a lánya vót –, az meg az apjának az üres puskáját is a hátára vette, meg a táskáját. Mikor beléptünk, mer az a lány, az egyik, az szógáló cselédlány vót má’ – ott vót öt évig a plebániába. S mikor beléptünk, az nyitotta ki az ajtót – hát ugye jártas vót ott –, azt mondja az a fiatal pap nekije, a káplány: »Kati, Kati itthun érzed magadat.« Hát ugye mindegyiknek maszkaálarc vót... azt mondja: »Jobb, ha leveszitek! Ugyis ismerlek benneteket.« Hát regge’ három óráig táncútnak a konyhába. Hama’ el segítettünk mosogatni, aztán má’... és akkor még az öreg öspörös az is táncút. Nem hattuk békibe. Muszáj vót nekije táncúni. Hát a szüleim nem nagyon izétak [szóltak érte] mer divat vót ez nálunk. Hát ugye elég jómódba vótunk mink. Nem panaszkodhatok. Ruhánk is vót mindig uan, mint a legelső parasztyerekeknek. Meg nem is vótunk lenézve, mert ugye minden lakodalomba hivatalosak vótunk. Ha egy lakodalom vót, vagy bál vót, ott mink éppen uan hivatalosak vótunk, mint a leggazdagabb. Éppen uan tiszteletbe vótunk tartva, mint a leggazdagabb, meg máma is. Ha haza megyek, aki találkozik velem – ugye akik barátnőjeim vótak –, meg máma is örömmel fogad.

Amikor má’ vótunk uan tizenöt-tizenhat éves lányok, hát játszásra nem jutott uan nagyon üdő, mer hát ugye otthun is befogtak bennünket a munkára. Este segíteni etetni, meg ugye – mer tehének vótak, minden – ugye akkor este is köletett menni a birkákhol, ki a nagypapáhol, nagy-

²⁴ Erdősmecke, Baranya m.

papának vacsorát kivinni, vagy akárkinek is ugye, hát nem vótunk uan nagyon elkényeztetett gyerekek.

Akkor meg este elmentünk kukoricát fosztani. Akkor is fölötözködünk maszkába. Elmentünk, valamellik asszonnak megvertük az ablakját, akkor fölugrott, akkor elfújták a lámpát. Vót egy szerb lány barátóm, fölötözködött az apja ruhájába, haját leeresztette, elment egy házhó, mondta, hogy: »Lencsi nyisd ki!« S akkor odanézett az asszony, aztán majd kétségbe esett, mingyá' elfujta a mécset, mink meg kint nevtük az ajtó előtt.

Akkor így este tilulás közbe is, akkor végeztünk egy helen, elmentünk egy másikhó'. Akkor azokat meg nem engedték dógozni. Hát ugye így viccültünk egymással, így ősszel, vagy nyáron a fiatalság. Hát ugye télen a fonóba szoktunk járn.

Miről folyt ott a szó?

Hát ugye szoktak mesélni, de mink ugye fiatalok, nem nagyon figyeltünk oda rájuk, én nem. Mink csak este megvacsoráztunk, akkor fogtam a rokkámat, főttem a kendert szépen rája, és fogtam a rokkát, akkor mentem szépen a lányokhó'. Mára este itt vótunk enné' a házná', hónap este ott vótunk, így sorba vótunk."

Farsangi szokások

„Hát a farsangi szokások azok uanok vótak, hogy akkor három nap a pincéket jártuk. Akkor vittünk hurkát, kóbaszt, finom sört, finom bort – hát ugye legtöbbben szoktunk akkor egy disznót vágni –, és akkor ugye egy lányos pincéhó', vagy egy legényes pincéhó' elmentünk, és akkor hát ugye ott mulattunk egész estélig. Az asztalok meg lettek terítve szépen, és akkor a rezesbanda, meg szólt a fűvós zenekar táncúntuk estélig. Este meg elküldtek bennünket be a kocsmába. Akkor meg a kocsmába mulattunk. Mind a három este, akkor szoktak a legények bolondozni. Akkor hoztak egy szakajtóba hamut, akkor ahogyan álltunk körbe, mindegyiknek a homlokára csináltak egy köröszöt.”²⁵

Templombúcsú

„Meg hát búcsúkor szép vót, nálunk – az október 20-a²⁶ vót – nagyon megtartották a kétnapi búcsút. Vasárnap regge', mikor vége vót a misének, akkor tíz fiú, szépen fő' vótak ötözve', és akkor mindegyik elment a kedvessihó', vagy akinek nem vót udvarlója, akinek udvarút az a gyerek, akkor elment egy barátnéjáhó', akivel jóba' vót. És akkor a kalapjukat teli varrtuk rozmaringgal. Szalagot kötöttünk rá, bokrétát rá, meg minden, így vótak. Akkor vasárnap délelőtt, mikor a misének vége vót, akkor fővették a búcsút. A templomná' vót egy ilyen kis kibetonozott lik [lyuk] csinával, azon vót egy fődő, és akkor abba lett beleállítval egy pintes üveg bor. Akkor a pap is kigyütt és akkor azt fővették. Akkor ott a muzsikások addig fűjták a Rákóczi-indulót, és akkor bekisérték a plébános urat a hajléktyába [sic!], akkor ott fűjtak néki szép himnuszt. Akkor elmentek, a tanítót haza kisérték, akkor ott is, akkor elmentek az előljárákhó', akkor az erdészethó', és aztán akkor sorra vették a lányokat. Akkor minden lányos házhó elmentek. És akkor vettek egy szép selyemkendőt, egy ternó-kendőt, és akkor csináltak, mint most má' hát

²⁵ A húshagyó keddi hamvazással a legények a másnapi, hamvazó szerdai egyházi szertartásra utalhattak.

²⁶ A település temploma a Szentháromság titulust viseli, ezért feltehetően az adatközlő a község egyik fogadott ünnepét eleveníthette fel. Október 20., Szent Vendel ünnepe a 18. században válik népszerűvé nálunk. Kultuszának elterjesztésében Padányi Bíró Márton veszprémi püspök mellett nagy szerepet játszottak a Pécsi egyházmegyéhez tartozó dél-dunántúli falvak német ajkú lakosai. Főleg a jószágartató gazdák, a pásztorok, közülük is a juhászok védőszentjeként tisztelték. Vö. BÁLINT, 1977, II, 387.

vannak a sorsjegy, és akkor minden házhó' bementek, és akkor mindenki vett egyet. S akko' másnap hetfén [hétfőn] búcsú hetfétyin [hétfőjén], akkor együtt össze a nép megin, mer ünnep vót. Akkor összegyűttünk megin, lányok, legények, asszonyok, ugye mindegyik odament, akkor a legények is járták a falut. Az utcán fogtak egy kokast, és akkor aztat elásták az utcán. És akkor hoztak ki egy asztalt, valakinek bekötötték a szemit, hús fillért szoktak fizetni. Mikor megkerülték vele az asztalt, akkor adtak nékik egy mogyoró pálcát a kezibe, hogy üssön. Ha melléje ütött, akkor levette a kendőt, hát nevette a nép ugye? Hát ugye sok vót az a vicces is, aki az asszonyok közé vágott. És aztán mégis uan aki eltalálta a kakast, akkor megfőzték ott a kakast a kocsmába, ott is egész kivilágos reggelig mulattunk. Hát ugye minálunk uan vót a divat. Mind a lakodalomba, mind a búcsukor. Minálunk nagyon vig nép lakta."

Lakodalmi szokások

„Na akkor ilyen szokások lakodalmakba még: hát mikor mentek a vőfények lakodalmat híni [hívni] – ugye mikor készítő nap vót, akkor még egyszer a vőfények –, a menyasszony főlszalagúta üket, a kalaptyukat, bokkrétát melléje, rozmaringot melléje. Akkor mindegyik kapott egy nádpalcát, és azokra vót egy zsebkendő és szalagok kötvel. És akkor má ugye lakodalm készítő napján mielőtt ebéd lett, akkor meghívták még egyszer a vőfények, aki má' ott vót szakácsné mind. Oda álltak az ajtóba, mind a két vőfény rozmaringos meg pántlikás kalapba, és akkor meghívták az egész vendégséget, de németü':

»Wir treten herein [herein] ehrenfürst[lich]/ Wir laden denn [euch] Hertz [herzlich], ums Zeuniges [Zeugnisse]/ Erstens laden wir Vatern, Mutren [Mutteren], zweiters Zönen [Söhnen], Töchtern, drittens bekannte Junge Wanke, weil wir sie nicht alle kennen.«²⁷

Akkor mindenkit megkinálnak a családdal egy pohár borral a vőfények, viszik a bort magukkal ugye? Akkor másnap, mikor az esküvő van, hát akkor mindenféle vicceket mondanak nékijük [nekik]. Este vacsora közbe, ugye németü', hogy: »Jó kapás a mi menyé lányunk, jó kaszás a mi vőlegényünk!« Hát akkor este, mikor vacsora van, akkor a barátnéja bekötötte a kezit, egyik meg fölötözött maskurának, és akkor fogták a merőkanalat, és akkor mentek, hogy a szakácsné elégette a kezit, hogy segítsenek nékije. Hát akkor ki husz fillért, ki harminc fillért dobott bele nékijük a merőkanálba. Aztat a menyasszon' táncba odaadták a menyasszonnak. Akkor a szakácsnék ugye hát mulattak azok is, első este má', készítő este, akkor a szakácsnéké vót a lakodalm, hát ugye sok disznót vágtak, állatot vágtak le, jószágot nyúztak meg. Rettenetes nagy lakodalmakat tartottak nálunk. És akkor másnap regge', lakodalm regge', addig nem eresztettek haza senkit se, még eccer nem főztek. Dél felé ment mindenki haza a lakodalombu', egyik nap készitettek, másik nap vót a lakodalm, harmadik nap akkor azt mondták a menyasszonnak a szülei, meg a vőlegénnek a szülei, hogy addig innen el nem mehet senki se, még egy falat hús van az asztalon. Hát odáig is mulattak ugye.

No meg hát az ételbeköszöntők! Magyarul úgy szokták a levest behozni, hogy: »Dicsértessék a Jézus Krisztus! Uan fene kislány vagyok./ Egy tojással kétszer gyúrok. /Ha muzsika szót hallok./ Isten ucse zsirtalanu', sótalanu' betáulok.« Akkor ledobta a nyoszoló lány a tálat a fődre, a leveses tálat. De nem vót ám más benn' mind e' kis forró víz. És akkor meg a vőfény együtt: »Tessék tessék, hallgattassék! Az Úr neve dicsértessék! Kedves vendégjeim! Meghoztam a kis gyöngö marhahús levest. Se nem öreg, se nem fiatal, csak hét évig járt az anyjával. Se nem evett, se nem ivott, csak egy kis korpát nyalogatott. Hát mindenki fogjon hozzá a jó kis leveshő', kinek jó foga van, ha a hús egy kicsit kemény is, rágja meg. Aki meg nem bírja megrágni, annak hozzuk a húsdarálót, és majd megdaráljuk. Dicsértessék a Jézus Krisztus.«

²⁷ A szöveg nehezen érthető részint a rossz minőség okán, részint azért, mert nem ismerem a sváb nyelvjáráásokat. E témáról összefoglalóan lásd: HUTTERER, 1973, 93–119. Ezúton is köszönöm Kovács Bencének ezzel kapcsolatos segítségét.

Hát ugye nekünk nem vót nagy esküvőnk. ... Sokfelé vótunk az urammal, mentem, segitettem neki hajtani. Bizon' vótam ölégbe!»

Betyármondák,²⁸ történeti mondák, hiedelmek

„Marosi néni nem tud arról, hogy errefelé voltak-e betyárok?

Hát az öreg Hukker Dániel bácsit ismertem, még gyerek vótam, mindig mondták, hogy – az csúszott az az ember – azt a betyárok verték agyon, annyira, hogy nem tudott többet menni. Má' ugye a legelőbe vótak ilyen gödrök, abba vótak, de nagy fák. Ott a nagy fák alatt. Ott tanyáztak ilyen jó verebek, ilyen betyár formák, hát eztet mesélték. Régente ott a nagy erdőségbe. A nagypapa mesélte, hogy itt is ütöttek, meg ott is ütöttek egy embert agyon, ugye a sirgyuk [sírjuk] ott meg vót, hogy nem lehetett őket a faluba behozni, mer hát ugye [ugye] ott haltak meg, ott lettek eltemetve.²⁹

A nagyapját nem szokták meglátogatni?

Nem, hanem ilyen elkárhozott lelkekkel sokszor vót dolga nékije. Egyszer mesélte, hogy az ü nagypapája... a török háború után kinn aludtak valami kis dombon. Ott állt valamikor egy vár nálunk. De hát ugye most uan egy bozót van ottan. De egy pince, egy nagyon régi pince van ott, és akkor ahogyan elaludtak e'kicsit, egyszer a birkák elkezdtek futni, elkezdtek ríni [sírní] a birkák, akkor a dédi papa fölugrott, és nézte, és akkor azt mondta az apjának: »Édesapám hová fut maga?« Akkor nem szót [szólt], és a birka csak ment utána. Akkor megint csak szól az apjának: »Édesapám hová akar maga futni?« Akkor a dédi papa fölébredt, azt mondja néki, azt mondja: »Hát mit akarsz velem Misa fiam?« – Hát azt mondja, »nem maga fut ennek a hegynek föl?« – »Nem én!« – azt mondja, »itt vagyok.« Aztán így fut föl a hegynek – hát régente ilyen bő gatyába jártak, a régi öregek. Azt mondja: »Nézzé ott fut valaki egy bő gatyába, és én nem tudom, hogy kicsoda.« Akkor látták, hogy abba a török sűrűbe [bozótosba] bele futott. És akkor azt mondta öregapám, dédi nagyapának az apja, hogy azt mondja: »Hogy ha egy elkárhozott lélek vagy, akkor menj vissza a heledre, én meg elmék [elmegyek] a plebániára, röndülök [rendelek] neked egy misét, hogy legyen a lelkednek nyugta.« És azt mondja a dédi nagyapának az apja, hát ugye én nem ismertem aztat. De a dédi nagyapát, én hat hónapos vótam, mikor meghalt. Azt mondja, hogy egy helen aludt éjjel, a feje fölött uan tüzes golyók röpködtek. És akkor is hallott egy hangot, és akkor azon a hangon visszazólt a dédi nagypapa, hogy azt mondja: »Ki vagy? Józan lélek, vagy elkárhozott lélek.« – Azt mondja – »Ha elkárhozott lélek vagy, akkor én elmegyek a paphó', és szógáltatok érted misét.« Azt mondja a dédi nagypapa, ü nagyon-nagyon sok misét óvstatott [mondattott] a templomba', amit ü füzetett. Ilyen kisérteteket, hogy ötet ne kisértessék meg. Amit látott, az uan török alakba vót.³⁰ Akkor is ugy misét óvstatott, mikor meghallotta a hangot, hogy egy elátkozott lélek. Hát akkor elment a paphó', és óvstatott misét rája, és akkor ugy elmaradt tülük [tőlük].

Egyszer azt mondja a nagypapa, hogy az ü dédi nagypapája mesélte, hogy egyszer ütet késérte [kísérte] egy ember, fej nékü'. Éjjel a birkák – azt mondja mindig ugy körbe-körbe járt a birkákná'. Azt mondja utóbb gondulta rászólt, hogy »ki az, mi az?« – de nem szót semmit se. De aztat ü látta, hogy egy elátkozott lélek lehetett, mert uan törökös forma ruhába vót ötözve. Rá vót tekerve egy lepödő, és azt mondja, fehér vót, és feje nem vót nékije. A birkákat így kerülgette mindig. Azt mondja ugy félték a birkák, hogy egymás hanyatt-hátára mentek. S'akkor a dédi nagypapa elkáromkodta magát nagyon, és akkor egyszerre eltűnt. Akkor azt mondta a dédi nagyapának, hogy: »Ezer szöröncséd, hogy elkáromkodtad magadat, evvel megmen-

²⁸ A kérdéssel kimerítően foglalkozik: MAGYAR, 2018, VII.

²⁹ A kérdésről bővebben lásd: TAKÁCS, 1987.

³⁰ E típusú mondákról lásd: MAGYAR, 2018, III.

tettet a bűneimet.« Akkor eltűnt, elment a temető felé.³¹ Hát ugye ezeket mesélte a nagypapa ugye így este nekünk gyerekeknek.”

A tűzgömb

„Aztán meg mesélte, hogy az ü dédi nagypapája egyszer éjjel kint aludt. Azt mondja nagyon csúnya vihar vót, ugy hogy ü akkor vót uan 62-63 éves ember, de ü ugy félt, hogy azt hitte, az ég a földde’ egybe szakadt. Aztán akkor a nagypapa vót még fiatalember. És akkor össze ültek a szűrök alá, és akkor azt mondta a dédi nagypapa, hát nem igaz, hogy nem a világ vész el. Ott minden untalan belescapott a villám az erdőbe. Akkor eccer látta gyűnni onnan Lovászhetény felü’ és Nagypall felü a levegőbe egy akkora nagy égi léggömböt, hogy azt mondja, az nem vót mindennapos. És azt mondja, az elfutott egész Fazekasbodáig! – Ugy a határná’ kinn vótak, ahun [ahol] a három határ összegyűn. Azt mondja, mikor odaért Fazekasboda³² fölé, azt mondja két malom vót ott, két testvér. Ott egy nagyot villámlott, és bele vágott abba a léggömbbe, és az a nagy dörgés, meg azt mondja annyi szikrát vetett szét, mint egy nagy tűz. Uant életükbe nem láttak.”

Kéziratok

TOMISA Ilona

1974 *Törzsökös pásztorcsaládok élete.* (Bővített változat.) Gyűjtötte és feldolgozta Tomisa Ilona. Kézirat. 226 o. Budapest, Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma. P.297/74-íjf.

1980 *Generációs vizsgálatok egy juhászdinasztián belül.* Egyetemi szakdolgozat, Kézirat. 114 o. Budapest, ELTE BTK Néprajzi Intézet Könyvtára. Szn.

Irodalom

AMENT-KOVÁCS Bence

2019 Négy völgyeségi magyarországi német asszony elűzetés-története. In: FRAUHAMMER Krisztina – PAJOR Katalin (szerk.): *Emlékek, szövegek, történetek. Női folklór szövegek.* 147–163. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság.

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium I–II.* Budapest, Szent István Társulat.

EPPEL, Johann

1988 *Tevel. Zweieinhalb Jahrhunderte schwäbische Ortsgeschichte in Ungarn 1701–1948.* Eppingen – Budapest, Heimatgemeinschaft der Teveler E.V. Eppingen/BRD.

HUTTERER Miklós

1973 A magyarországi német népcsoport. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának évkönyve.* 93–117. Budapest, Akadémiai Kiadó.

³¹ Valójában a bűneitől szabadította meg az elbeszélés értelmezése szerint.

³² Lovászhetény, Nagypall, Fazekasboda – német falvak Baranya megyében.

MAGYAR Zoltán

2018 *A magyar történelmi mondák katalógusa. Típus és motívumindex I–XII.* Budapest, Kairosz Kiadó.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

2000 A „Pásztorrend”. In: Uő (főszerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom.* 117–137. Budapest, Akadémiai Kiadó.

SZENYÉRI Zoltán

1998 A Tolna megyei németek sorsa a betelepítéستől napjainkig. *Földrajzi Értesítő*, XLVII, 2, 261–277.

TAKÁCS Lajos

1987 *Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

TOMISA Ilona

2019 *Törzsökös pásztorcsaládok élete. Dél-dunántúli pásztor életrajzok. Marosi Ferenc és Erdélyi József elbeszélése alapján.* Budapest, Európai Folklor Intézet. /Documentatio Epica 2./

WEIDLEIN János

1937 *A Tolna-megyei német telepítések.* Pécs, Tolna vármegye közössége. /Tolna vármegye múltjából 3./

2. kép Marosi István egykori falusi juhász kostökczacskóval, amint cigarettát sodor. Baranyajenő, Tomisa Ilona felvétele, 1973.

3. kép Jellegzetes sváb parasztház, Baranyajenő. Tomisa Ilona felvétele, 1973.

4. kép Marosi István egykori falusi juhász, amint rágyújt. Baranyajenő, Tomisa Ilona felvétele, 1973.

5. kép Falusi juhászlány sváb paraszti ruhában (Marosi Anna), 1938. (Forrás: TOMISA, 2019, 217.)

6. kép Vékási Ferenc és Marosi Erzsébet esküvői képe 1939-ből.
(Forrás: TOMISA, 2019, 220.)

7. kép Marosi Ferenc és Hipp Erzsébet esküvői képe 1940-ből.
(Forrás: TOMISA, 2019, 221.)

ILONA TOMISA

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE VILLAGE SHEPHERD
AND THE VILLAGE COMMUNITY IN TEVEL, TOLNA COUNTY,
BETWEEN THE TWO WORLD WARS

The paper provides an insight into the life of a homogeneous Catholic Danube Swabian community through the recollections of a multi-generational shepherd family, three descendants of the Marosi family. The Marosi family worked in Tevel, Tolna County, for seventeen years, in the 1920s and 1930s. From the childhood recollections of each family member, we find out how well the villagers accepted them, how much the salary of a village shepherd was, the contemporary state of affairs in school and healthcare, the division of labor within the family, as well as the place of women in a large family of nine. Folk games and customs have an important place in these recollections. Since the recollections were tape-recorded by the author in 1973, these narratives have irrevocably become the intellectual heritage of times past.

Keywords: Tevel, Tolna county, children's games, shepherding, biography